

Dr hab. Grzegorz Skrukwa prof. UAM
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Historii
Zakład Historii Europy Wschodniej

Poznań, 28.08.2023

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Marty Cyuńczyk *Działalność artystyczno-badawcza Grigorija Grigorjewicza Gagarina na Kaukazie i jego wpływ na kształtowanie się stylu narodowego w XIX-wiecznej architekturze Imperium Rosyjskiego*
napisanej pod kierunkiem prof. UG dr hab. Mirosława Kruka

Przedstawiona do recenzji praca zasadniczo mieści się w obszarze historii sztuki, ale w znacznym stopniu także w obszarze historii, dotyka bowiem takich kwestii jak: historia imperializmu rosyjskiego, historia kształtowania się rosyjskiego panowania na Kaukazie i kształtowanie się nowoczesnych tożsamości narodowych w XIX wieku (w tym poprzez tzw. styl narodowy w sztuce architektonicznej).

Początek trzeciej dekady XXI wieku jest czasem wzmożonego zainteresowania i reinterpretacji dziedzictwa Imperium Rosyjskiego w nauce światowej i polskiej. Reinterpretacja ta polega przede wszystkim na bardziej krytycznym spojrzeniu na narracje rosyjskocentryczne, utożsamiające dzieje Imperium z dziejami etnicznych Rosjan i patrzące zbyt mało krytycznie na procesy asymilacji narodów nierosyjskich. Za bardzo istotne należy w tym kontekście uznać podjęcie przez mgr Martę Cyuńczyk tematu działalności Grigorija Gagarina, który występuje w dziejach imperializmu rosyjskiego w potrójnej roli. Po pierwsze, był współtwórcą obrazu Kaukazu na użytek Rosjan (i po części także na użytek mieszkańców Europy Zachodniej). Po drugie, był twórcą dzieł kultury legitymizujących rosyjskie panowanie na Kaukazie. Po trzecie, był współtwórcą stylu architektonicznego, który promowano w całej Rosji jako tak zwany wówczas styl narodowy. Jak zasadnie konstatuje Doktorantka, rola Gagarina w tych kwestiach nie była dotąd przedmiotem całościowego ujęcia naukowego poza nauką rosyjską, szczególnie nie była przedmiotem ujęcia krytycznego wobec imperializmu rosyjskiego.

Tytuł rozprawy wskazuje na dwoistość zagadnienia: „działalność Grigorija Gagarina” z określeniem „na Kaukazie” oraz jego „wpływ na kształtowanie się rosyjskiego stylu

narodowego”. Otrzymujemy więc dwie perspektywy przestrzenne: kaukaską i rosyjską (ogólnorosyjską). Dalsze wywody udowadniają, że między nimi zachodzi istotny związek.

Praca powstała w warunkach braku dostępu do archiwów i bibliotek rosyjskich: najpierw pandemia Covid od 2020 roku uniemożliwiła wyjazdy do Rosji, a następnie od 2022 roku wyjazdy takie stały się niemożliwe wskutek rosyjskiej pełnoskalowej agresji przeciw Ukrainie, która spowodowała zawieszenie współpracy naukowej z Rosją. W dającej się przewidzieć perspektywie trudno wyobrazić sobie wznowienie tej współpracy. To zagrożenie dla badań Doktorantka jednak pokonała, wykorzystując źródła z archiwów w Gruzji i we Francji, oraz wykorzystując w zakresie możliwości publikacje dostępne w bibliotekach cyfrowych.

Praca składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia, streszczenia w języku angielskim, spisu ilustracji i bibliografii.

Konfrontując tytuł ze strukturą i treścią rozprawy należy stwierdzić, że mgr Cyuńczyk dwa pierwsze rozdziały potraktowała jako wprowadzające (budujące tło i kontekst), zaś dwa dalsze jako zasadnicze: dotyczące przedmiotu pracy i oparte o badania własne. Jest to uzasadnione, jednak zasługiwałoby na wyrazistsze uzasadnienie we wstępie. W ogóle wstęp jest stosunkowo krótki i budzi wyraźny niedosyt. Zbyt ogólnikowo są tu zarysowane pytania badawcze i cele pracy.

Rozdziały składają się z podrozdziałów, a w obrębie niektórych podrozdziałów wyróżniono jeszcze niesymetrycznie jednostki niższego rzędu oznaczone trzema liczbami łańcuchowymi. Co do tych najniższych jednostek sugerowałbym przemyślenie włączenia tych partii do jednostek wyższego rzędu w trakcie dalszej pracy nad tekstem, ewentualne skrócenie i przeniesienie do przypisów, jeśli wątki te mają charakter poboczny choć ważny (np. wizyty carów na Kaukazie).

Pierwszy rozdział zatytułowany jest „Polityka Imperium Rosyjskiego wobec dawnego namiestnictwa Kaukazu”. Treść rozdziału jest znacznie lepsza i dająca czytelnikowi więcej satysfakcji, niż wynika to z tak skonstruowanego tytułu. Prawdopodobnie lepszy byłby np. tytuł „Kaukaz pod panowaniem rosyjskim w I połowie XIX wieku: polityka i dyskurs”. Rozdział ten bowiem buduje, w oparciu o literaturę przedmiotu, kontekst dla działalności Gagarina, jakim było środowisko rosyjskich elit na Kaukazie w I połowie XX wieku i rosyjski dyskurs o Kaukazie. Mgr Cyuńczyk niewątpliwie słusznie zbudowała tu narrację wokół dwóch kluczowych zjawisk.

Pierwszy fenomen to osobisty udział elit rosyjskich w zbrojnym podboju Kaukazu. Odróżniało to ten kierunek ekspansji od np. Dalekiego Wschodu, gdzie głównym motorem

ekspansji rosyjskiej byli kupcy. W konsekwencji, przedstawicielom elit pełniących tam służbę wojskową w rangach oficerskich podbój Kaukazu jawił się jako romantyczna przygoda. Efektem było duże znaczenie tematyki kaukaskiej w kulturze rosyjskiej, oraz rozwój karier tych przedstawicieli arystokracji.

Drugi fenomen zasadnie uwypuklony przez Autorkę to rola namiestnika Michaiła Woroncowa jako kreatora bardzo skutecznej polityki wobec Gruzji. Konsekwencją jej było bowiem wytworzenie się środowiska, w którym mogli działać ludzie tacy jak Gagarin. Woroncowowi udało się dokooptować arystokrację gruzińską do rosyjskiej elity społecznej, oraz w pewnej mierze – przynajmniej w wymiarze urzędnika miasta stołecznego Tyflisu – przeorientować Gruzję z przynależności do perskiego kręgu kulturowego na europejski krąg kulturowy. W odróżnieniu od spojrzenia na wiele innych podbitych terytoriów i grup etnicznych, na Gruzję i Gruzinów Rosjanie w XIX w. patrzyli z relatywnie dużą dozą sympatii i szacunku, oczywiście – jak mgr Cyuńczyk uwidacznia – również z dużą dozą protekcjonalizmu. Bez wątplenia trafne jest tu odwołanie się przez doktorantkę do kategorii orientalizmu i fundamentalnej pracy Edwarda Saïda. Ponieważ Gruzini byli postrzegani jako „naród arystokratyczny”, a dziedzictwo kulturowe Gruzji nawet w kategoriach XIX-wiecznych imponowało, to orientalizm rosyjski wobec Gruzji był bardziej zniuansowany i zawoalowany niż np. wobec ludów Kaukazu Północnego. Interesujące analogie nasuwałoby tu porównanie spojrzenia Rosjan na Gruzję ze spojrzeniem Francuzów na Egipt podczas ekspedycji Napoleona¹. W obu przypadkach kolonizator postrzegał podbity kraj jako kraj o imponującej przeszłości, ale zarazem bez przyszłości: przyszłość Gruzji w przekonaniu elit rosyjskich miała leżeć tylko w związku z Rosją. Wartościowe jest także wskazanie przez Doktorantkę w ślad za literaturą zachodnią wpisywania kolonizatora i kolonizowanego (zdobywcy i podbitego) w metaforę genderową, w której Gruzja była ukazywana jako kobieta, czyli strona której przypisuje się bierność, uległość i brak racjonalnego myślenia.

W podrozdziale 1.2. pt. *Postawa rosyjskich elit wobec podboju Kaukazu i Bliskiego Wschodu* (skądinąd „Bliski Wschód” budzi tu merytoryczne wątpliwości) mgr. Cyuńczyk odwołuje się do kategorii mesjanizmu jako idei motywującej rosyjskie podboje i legitymizującej rosyjskie panowanie. Wywody autorki są spójne i erudycyjne, sugerowałbym jednak rozważenie użycia kategorii „misjonizm” lub po prostu „misja”, zamiast „mesjanizm”. Pojęcie „misja” jest szersze i chyba bardziej tu adekwatne jako ściślej związane z fenomenem imperium – skonstruowanie i realizowanie misji jest jednym z kluczowych elementów

¹ E. W. Saïd, *Orientalizm*, Poznań 2005, przeł. M. Wyrwas-Wiśniewska, s. 135-136.

definiujących państwo jako imperium². Uwagę tą należy traktować jako kwestię do dyskusji, a nie jako zarzut.

Drobne niezręczności wynikające z skrótów narracyjnych pojawiają się jedynie w kwestiach marginalnych, i tak np.: Austria nie była stroną walczącą w wojnie krymskiej (co może sugerować niezorientowanemu czytelnikowi zdanie na s. 22). Wielka Brytania nie podejmowała ekspansji na Kaukazie w XIX w., a ewentualnie dopiero w latach 1918-1919 (s. 9) – polityka Londynu w I połowie XIX w. wobec tego regionu raczej zasługuje na miano ingerencji czy gry politycznej polegającej na powstrzymaniu ekspansji rosyjskiej. Na większe uwypuklenie zasługiwałyby też program ekspansji terytorialnej Rosji, w tym plany zdobycia Konstantynopola, jako kwestia powiązana z mitem bizantyńskim.

Rozdział 2 jest rysem biograficznym Grigorija Gagarina, ukazującym w oparciu o źródła publikowane oraz literaturę przedmiotu, jego background socjalny i kulturowy, edukację, karierę i pozycję w hierarchii społecznej Imperium Rosyjskiego. Mgr Cyuńczyk dokonała tu właściwej selekcji i hierarchizacji zagadnień. Traktuje bohatera obiektywnie i krytycznie, zasadnie stawiając pytania o jego postawę etyczną wobec podboju Kaukazu Północnego i eksterminacji tamtejszej ludności, oraz o jego nieskuteczność jako reformatora instytucji kształcących artystów.

Nieco niedosytu pozostawia wątek „Kółka Szesnastu” i jego stosunku do panującego systemu. Również na szersze omówienie zasługuje wątek „buntu czternastu” w Cesarskiej Akademii Sztuk, który był przecież początkiem znaczących przemian w kulturze rosyjskiej i ma także ważny kontekst społeczno-tożsamościowy. Należy też mieć wątpliwość, czy w odniesieniu do roku 1848, ale i 1855, wiedzę Gagarina w zakresie dziedzictwa kulturalnego oraz etnografii Kaukazu można nazwać „dogłębną” (s. 63 i 79)? Z całym uznaniem dla jego intelektu, erudycji i obycia w regionie, zasadniejsze byłoby słowo „znaczna”, „relatywnie nieprzeciętna” itp.

Rozdział 3 dotyczy działalności twórczej Gagarina na Kaukazie. Autorka wnikliwie i precyzyjnie analizuje tu jego poszczególne dzieła pod względem treści, formy i kontekstu.

Jednym z tych dzieł jest projekt kurtyny opery tyfliskiej, zinterpretowany m.in. jako wizualizacja idei przynależności Gruzji do Imperium Rosyjskiego. Mgr Cyuńczyk zasadnie porównuje ten projekt do innych dzieł w kulturze europejskiej będących nośnikami treści imperialnych lub kolonialnych i trafnie zwraca uwagę na bardzo charakterystyczne dla XIX wieku narzędzie – wizualne personifikacje państw i krajów w postaciach kobiecych (typu

² R. Szporluk, *Upadek imperium carskiego i ZSRR: kwestia rosyjska a ekspansja imperialna*, w tegoż: *Imperium, komunizm i narody. Wybór esejów*, przeł. S. Czarnik, A. Nowak, Kraków 2003, s. 216.

Britannia, Germania, Columbia itd.). Ukazuje tu, jak za pomocą atrybutyki i innych form stylistycznych budowano także hierarchię takich postaci.

Otrzymujemy tu także rozbudowaną analizę projektu wystroju Soboru Sioni w Tyflisie, dokonaną także w kontekście konstruowania przez Gagarina pewnej wizji tożsamości Gruzji. Doktorantka przekonująco udowadnia, że wystrój Sioni był bardzo ważnym i udanym przedsięwzięciem w procesie tworzenia wizualnych symboli legitymizujących więź Gruzji z Rosją, a zarazem, że dziedzictwo kulturowe Gruzji było traktowane przez elity rosyjskie ze znacznym respektem i że pozycja Gruzji w porównaniu do innych terytoriów włączonych do Imperium była wyjątkowa.

O ile Sioni można uznać za hołd dla tradycji państwowej i religijnej Gruzji, to kolejne dzieło – neobizantyński projekt soboru w Ałagirze (dziś Północna Osetia w Federacji Rosyjskiej) było już, jak dowodzi Doktorantka, stricte imperialnym, synkretycznym projektem, który był częścią brutalnej polityki wyznaniowej imperium, polegającej na szerzeniu prawosławia (równoległe z toczoną przeciw muzułmanom wojną o charakterze częściowo kampanii eksterminacyjnej).

W kolejnych partiach rozdziału Doktorantka analizuje grafiki Gagarina o tematyce kaukaskiej – o tyle istotne, że były opublikowane we Francji i dla odbiorców zachodnioeuropejskich stały się jednym z podstawowych źródeł wizualnych wyobrażeń na temat Kaukazu. Analizuje także publikacje Gagarina dotyczące sztuki bizantyjskiej. Rozdział kończy się konkluzjami, które uznać należy za przekonujące. Doktorantka charakteryzuje Gagarina jako twórcę o niewątpliwie znaczącej znajomości kultury regionu i dużej erudycji, który jednak pozostawał przede wszystkim rosyjskim arystokratą w służbie Imperium Rosyjskiego, a jego spojrzenie na Kaukaz mieści się w obrębie rozumianego po Saidowsku orientalizmu.

Rozdział 4 dotyczy Gagarina jako współtwórcy stylu neobizantyńskiego w architekturze rosyjskiej i innych dziedzinach sztuki. Mgr Cyuńczyk stawia tu pytania o relację między: oficjalną polityką Rosji, poszukiwaniem formuły wyrażania tej polityki w formie architektonicznej i osobistą rolą bohatera rozprawy. Głównym kontekstem jest proces „rusyfikacji Rosji”: konstruowanie oficjalnego rosyjskiego nacjonalizmu państwowego, próba przekształcania imperium dynastycznego w imperium narodowe i próba konsolidacji terytoriów etnicznie nierosyjskich. Doktorantka trafnie wskazała sformułowanie tzw. triady Uwarowa („prawosławie, samodzierżawie, ludowość”) jako początek tego procesu i uwzględniła jego historyczność, tj. zmienność w czasie, korekty kursu polityki oficjalnej dokonywane przez kolejnych panujących w związku z ogólną sytuacją polityczną.

Wnioski są oparte o wnikliwą analizę tekstów źródłowych, w tym wypowiedzi samego Gagarina na temat stylu narodowego. Mgr Cyuńczyk wydobyla z tego dyskursu wiele wątków, które skądinąd doskonale się wpisują w ogólny model nacjonalizmu, w tym w kluczowe kategorie wydzielone przez Anthony'ego D. Smitha (choć nie odwołuje się do jego teorii)³. Krytyka przez Gagarina stylu nowożytnej architektury moskiewskiej, w tym Soboru Wasyla Błogosławionego w Moskwie, jako „pomieszanego”, „przesadnego” i „tatarskiego” (s. 132-133) to wyraz smithowskiej kategorii *Autentyczność* – naród powinien odnaleźć „autentyczne” elementy siebie i odrzucić naleciałości późniejszych epok. Przytoczona teza Gagarina, że „Nie może być mowy ani o bezwarunkowym kopiowaniu bizantyńskich wzorców, ani o całkowitej odmowie osiągnięć sztuki europejskiej. Nie w tym rzecz, żeby niewolniczo je kopiować, lecz należy przejąć się prostotą ich kompozycji, jej trafnością” (s. 133) to reprezentacja smithowskiej kategorii *Przeznaczenia*: przeznaczeniem narodu nie jest powrót do przeszłości, ale odtworzenie autentycznego ducha w nowoczesnych warunkach.

Najbardziej złożona i wieloaspektowa jest tu kwestia reprezentacji w analizowanych przez Doktorantkę źródłach smithowskiej kategorii *Ojczyzna*. Oznacza ona rozszczenia do określonej ziemi i jej zasobów, często bez zważania na aspiracje konkurencyjnych pretendentów, oznacza to też terytorium historyczne, ziemię odziedziczona po przodkach. W przypadku rosyjskiego nacjonalizmu państwowego w XIX wieku kategoria ta jest szczególnie problematyczna, gdyż granice „terytorium historycznego” Rosji były bardzo niejasne. Koncepcja stylu bizantyńskiego jako stylu narodowego Rosji pojawia się przecież równocześnie z ideą zdobycia Konstantynopola („Carogrodu”), który nigdy w skład Rosji nie wchodził – władano nim Imperium Osmańskie, a aspiracje wyrażał do niego też grecki ruch narodowy. Mit bizantyński i wyprowadzona z niego idea stylu neobizantyńskiego jako stylu narodowego legitymizowały te plany ekspansji. Rdzenne terytoria wielkoruskie nigdy nie wchodziły w skład Cesarstwa Bizantyńskiego, a z kolei Imperium Rosyjskie nie zdołało nigdy zająć ziem Bizancjum, poza niewielkimi skrawkami na Krymie (ziemie dawnej temy chersoneszkiej). Rosja opanowała jednak ziemie na Kaukazie Południowym, historycznie leżące na bliskich peryferiach politycznych i kulturowych Bizancjum. W tym kontekście – jak zasadnie w ślad za literaturą przedmiotu pisze mgr Cyuńczyk – styl neobizantyński szczególnie na Kaukazie był użytecznym instrumentem legitymizacji ekspansji rosyjskiej. Jednocześnie mgr Cyuńczyk zasadnie przedstawia ten styl jako rosyjską odpowiedź na rozwijający się wtedy w Europie Zachodniej neogotyck, także przecież związany z rozwijającym się wtedy

³ A. D. Smith, *Nacjonalizm: teoria, ideologia, historia*, przeł. E. Chomicka, Warszawa 2007, s. 45.

nacjonalizmem niemieckim i francuskim. Cenne jest też sprostowanie Doktorantki na temat „Bizancjum wyobrazonego” – konstatacja, że to co twórcy stylu neobizantyńskiego, w tym Gagarin, przyjmowali za historyczny wzorzec, było konstruktem ich wiedzy, wyobrażeń i gustów.

Wartość studium Doktorantki w tym rozdziale polega jednak przede wszystkim na tym, że rekonstruuje ona proces kreowania stylu narodowego na poziomie koncepcyjno-operacyjnym. Pokazuje związek między kolejnymi fazami: 1) zapotrzebowanie polityczne, 2) stworzenie koncepcji stylu architektonicznego odpowiadającego na to zapotrzebowanie, 3) tworzenie materiałów eksperckich – kanonu ówczesnej wiedzy o historycznej sztuce Bizancjum, 4) tworzenie materiałów instruktażowych dla dalszych wykonawców (odtwórców). Udowodnia, że Gagarin miał kluczowy udział w trzech ostatnich fazach tego procesu.

Na duże uznanie zasługuje zakończenie pracy. Napisane jest interesująco i blyskotliwie, a zarazem treściwie rekapitułuje główne tezy i wnioski.

Praca ma bogatą warstwę ilustracyjną, którą tworzą dwa komponenty. Jeden to reprodukcje twórczości samego Gagarina – jego szkiców architektonicznych, projektów, grafik i akwarel, dające przekrojowy ogląd jego twórczości. Drugi komponent to uzupełniający materiał ilustracyjny, dający także pogląd na estetykę epoki.

Praca jest oparta na bogatej i zróżnicowanej podstawie źródłowej. Wykorzystanymi źródłami są: dzieła sztuki (grafiki, akwarele, projekty architektoniczne, wnetrza świątyni), archiwalna dokumentacja obiektów architektonicznych, korespondencja urzędowa (m.in. między administracją rosyjską a hierarchią cerkiewną), korespondencja prywatna, katalogi muzealne i wystawowe, pisma teoretyczne dotyczące sztuki, publicystyka dotycząca sztuki, wspomnienia, literatura piękna i podroźnicza. Baza źródłowa byłaby lepiej wyeksponowana, gdyby w bibliografii załącznikowej Autorka do sekcji źródeł zamiasł do opracowań zakwalifikowała kilka XIX-wiecznych pozycji o charakterze wspomnieniowym lub podroźniczym, etnograficznym i chorograficznym (Milutin, Leist, Wardrop, Zisserman) – są one bowiem przecież źródłem na temat obrazu Kaukazu w oczach Rosjan i zachodnich Europejczyków komparatywnym do obrazu tworzonoego przez Gagarina, natomiast wartości naukowej dziś już nie mają.

Mgr Cyuńczyk wykazała się dużą erudycją w zakresie światowej literatury naukowej dotyczącej historii Imperium Rosyjskiego, i szczególnie rosyjskiego panowania na Kaukazie, oraz historii architektury i sztuki Rosji. Z zasadnym krytycyzmem odniosła się do części współczesnej literatury rosyjskiej. Jest na bieżąco ze stanem publikacji, o czym świadczy np. wykorzystanie niedawno wydanej w Polsce książki Austina Jersilda o rosyjskim orientalizmie

w stosunku do Kaukazu Północnego. Na uznanie zasługuje wykorzystanie literatury w języku francuskim i włoskim. Można wskazać jeszcze kilka dalszych pozycji, które mogą być użyteczne: prace Orlando Figesa, Charlesa Kinga, Andreasa Kappelera, Romana Szporluka, Wojciecha Zajączkowskiego oraz dalsze publikacje Andrzeja Furiera⁴.

Praca jest napisana dobrym stylem naukowym języka polskiego. Należy jednak wskazać kilka kwestii językowych, których korekta jest wskazana. Autorka generalnie stosuje angielską transkrypcję nazwisk rosyjskich, co zresztą jest dyskusyjne, jednak czasami (np. s. 130-131) używa transkrypcji polskiej. Zbędne jest umieszczanie apostrofu w przypadkach zależnych nazwisk gruzińskich, np. zamiast „Andronikaszwili’ego” powinno być po prostu Andronikaszwiliego, itd. Dyskusyjne jest używanie terminu „wicekról” w odniesieniu do urzędu sprawowanego przez Woroncowa (ros. *namiestnik* i *namiestnichestwo*), wymiennie z „namiestnik”. Autorka oczywiście ma prawo iść tu za literaturą anglojęzyczną, gdzie spotyka się określenie *Viceroy* i *Viceroyalty* w rzeczonyj materii, w tym u cytowanego Anthony’ego L. H. Rhinelandera. Wprowadza to jednak terminologię obcą dla przestrzeni politycznej Imperium Rosyjskiego i w sensie ściśle filologicznym jest niepoprawne: wicekról to zastępca króla, Rosja zaś nie miała króla, ale cesarza (imperatora). Nota bene, nawet w okresie przedlistopadowym reprezentant Romanowów jako królów Królestwa Polskiego nosił tytuł namiestnika, nie wicekróla. Używanie w języku angielskim terminu *Viceroy* wobec zastępcy cesarza rosyjskiego ma analogię w tytule brytyjskich szefów administracji Indii, którzy także reprezentowali Cesarzową/Cesarza Indii (*Empress/Emperor*), ale używali tytułu *Viceroy*, oraz znajduje pewne uzasadnienie w faktycznie szerokim zakresie kompetencji i wysokiej pozycji Woroncowa, tym niemniej proponowałbym przemyślenie tej kwestii w dalszej pracy nad tekstem. Zamiast terminu „Watykan” w odniesieniu do okresu przednowoczesnego (s. 22, p. 62) trafniejsze byłoby po prostu: „papiestwo”. Na s. 28 użyto terminu „Nowa Rosja” (być może kalka z angielskiego *New Russia*), zamiast przyjętego jednoznacznie w polskim języku Noworosja. Termin fligeladiutant nie musi być pisany kursywą (s. 61) – jest on powszechnie używany w literaturze polskiej dotyczącej Rosji carskiej, w tym w pamiętnikach. Przymiotnik „carski” jest zasadny ogólnie w odniesieniu do Rosji przed 1917 rokiem, jednak w nazwach instytucji „Impieratorskij” powinno być tłumaczone raczej jako „Cesarski”, względnie „Imperatorski”.

⁴ O. Figes, *Taniec Nataszy. Z dziejów kultury rosyjskiej*, Warszawa 2007, przeł. W. Jeżewski; C. King, *Widmo wolności: historia Kaukazu*, Kraków 2010, przeł. A. Czwojdrak; A. Kappeler, *Russland als Vielvölkerreich: Entstehung. Geschichte. Zerfall*, Bern 1993 [także przekłady m.in. w języku angielskim i francuskim]; R. Szporluk, *Imperium, komunizm i narody*, op. cit.; W. Zajączkowski, *Rosja i narody: ósmy kontynent. Szkic dziejów Eurazji*, Warszawa 2009; A. Furier, *Gruzja niepodległa – od monarchii do republiki*, Szczecin 2015.

Praca jest bogato opatrzona przypisanymi źródłowymi, bibliograficznymi i

wyjaśniającymi. Aparat naukowy jest poprawnie skonstruowany, z niewielkimi uchybieniami. Cytowana na s. 9 publikacja Artura Górkę *Ustroj administracji rosyjskiej na Kaukazie (1785-1844)* została zamieszczona nie w czasopiśmie, jak sugerowałby zapis, ale w opracowaniu zbiorowym⁵. Być może Autorkę zwiodło tu podobieństwo tytułu opracowania do wydawanego przez Uniwersytet Rzeszowski rocznika. Książka A. Jersilda wymieniona w przypisie nie znalazła się w bibliografii załącznikowej. Za uchybienie należy też uznać umieszczenie przypisów bibliograficznych przy tytułach podrzdziałów, jak np. przypis 50 na s. 19, który odsyła do kilku skądinąd bardzo wartościowych pozycji dotyczących rosyjskiego imperializmu w XIX wieku, zwłaszcza jego aspektu ideowego. Właściwsze byłoby umieszczenie tego przypisu przy jednym z pierwszych zdań, z wyraźną adnotacją, że jest to odsyłacz do szerszej literatury przedmiotu.

W bibliografii załącznikowej wskazane byłoby rozwinięcie imion i podanie nazw wydawnictw. W sekcji „publikacje internetowe” znalazły się zarówno publikacje o charakterze naukowym dostępne w internecie, które są po prostu literaturą przedmiotu, jak i wirtuozki internetowe, należące do źródeł historii cyfrowej. Niejasny jest też status dwóch pozycji zamieszczonych w sekcji „archiwalia” – maszynopisów E. Kiszkinowej w posiadaniu Autorki. Te mankamenty bibliografii wydadają się być konsekwencją zbyt innej skrótości wstępu. Praca cechuje się dużą humanistyczną wrażliwością i obiektywizmem. Autorka stosuje wartościowanie w wyważony sposób, w pełni zgodny ze standardami naukowości.

Podsumowanie

Przedstawione wyżej uwagi krytyczne nie umniejszają pozytywnej oceny rozprawy. Przedstawiona do recenzji rozprawa mgr. Marty Cynuchczyk to dzieło samodzielne, wykazujące umiejętność Doktorantki prowadzenia samodzielnych badań naukowych. Rozprawa wykazuje też ogólną wiedzę teoretyczną, erudycję w literaturze przedmiotu, umiejętność posługiwania się skonceptualizowanymi kategoriami interpretacyjnymi oraz umiejętność budowy narracji. Rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego: prezentuje i interpretuje działalność Głagarija Gagarina jako kluczowego współtwórcy rosyjskich wyobrażeń o Kaukazie, jako twórcy dzieł kultury legitymizujących i reprezentujących rosyjskie panowanie

⁵ *Kaukaz w stosunkach międzynarodowych. Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, pod red. K. Borkowskiego i P. Olszewskiego, Piotrków Trybunalski 2008.

na Kaukazie oraz jako współtwórcy stylu architektonicznego będącego nośnikiem rosyjskiej idei imperialnej.

Stwierdzam, że recenzowana praca mgr Marty Cyuńczyk spełnia wszystkie ustawowe stawiane przed rozprawami doktorskimi i w związku z tym wnioskuję o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Grzegorz Skubka